

КИДАРИТИТЕ

“Encyclopædia Iranica”

Франц Грене (Frantz Grenet)

<http://www.iranicaonline.org/articles/kidarites>

компютърен превод от англ. ез., и допълнения: Ж.Войников

Тази династия се установява в Тохаристан и Гандхара, а по-късно и в част от Согдиана. Началната дата на появяването на кидаритите е спорна, обикновено съвр. автори приемат времето около 390 г., други се спират на 420-430 г.

Като сигурни дати са документирани 467 г., когато кидаритите губят Тохаристан, завладян от ефталитите, и 477 г., когато губят Северна Индия и Сват.

Името на Кидар (*Kidara*), основателят на династията, се съобщава в китайска транскрипция като Цидулу (*Jiduoluo*) (във „Вей-шу“), на санскрит като Кидара (*Kidara* или *Kidāra*), в надписи на „брахми“ върху монети сечени от този владетел, но дължината на втората сричка е вариращо), и в надписи на согдийски, също върху монети *kuḍr*. Бактрийски форма на името е удостоверено като *Kidiro* и *Kēddiro*, от Н.Симс-Уйлямс (Sims - Williams 2005 г.). Във византийските извори, в гръцка транскрипция, се среща само като етнонима: „хуни-кидарити“, „*Ounnoi Kidaritai*“.

Засега няма убедителна етимология на името, която да е била предложена. (Ж.В.: може да се предложи:

а). в шугнански *xīdir*, *xādar* – най-старши, произв. на авестийското **xvatarā*. (В.Абаев, Словарь, том. 4, стр.204)

б). от алтайските езици, В протоалтайски **kādī(rV)*, древнотюркски (староуйгурски) *qadīr*, турски *kadir*, балкарски *qajīr*, тувински *xadīr*, шорски *qazīr*, хакасски *xazīr*, монголски **keder*, бурятски *xeder*, в тунгусоманчжурските ез., в орокски, нанайски, улчийски *kādarakhu*, улчийски *kādara*, старояпонски *kitu* – смел, храбър, непреклонен, жесток, войнствен (вж. Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языка, буква “К” и “Алтайские языки” на сайта на Старистин), (думата е зета от арменски *кѡјтѡаѣ* в осетински *кѡаѡтар* – смел, храбър, решителен, дързък, В.Абаев, Словарь, том 2, стр.256), но в манджурски *kādarakhu* – прилежен, трудолюбив. Друго вероятно зн. на името може да се изведе от монголски *ketū*, бурятски *xete*, тунгусоманчжурски, орокски **kādara* – голям, и също евенкски *kit̄r*, нанайски *kidaram* – твърд, здрав, евенк. *kādar*, солонски *xādar* – скала, в монг. *xada(n)*, др.тюрк. *qaja* - скала.)

Най-точна информация относно началото на възхода на кидаритите, дава „Вей-шу“: „Царят на Големите юечжи наречен Цидулу (*Jiduoluo*), бил смел и свиреп (войнствен, Ж.В.: сравни с алтайската етимология на името – смел, войнствен, свиреп!). Той повел войските си на юг и нахлул в Северна Индия, като преминал големите планини подчинил петте царства, които са разположени на север от Гандхара“ (превод на Куваяма / Kuwayama 2002 г. 124) . Тази информация вероятно достигна Китай през 437 г., но при всички случаи на инвазията е станала след 412 г., тъй като китайския

будистки монах-поколонник Фасян е посетил Гандхара, и за времето на престоя си там, не съобщава за такова събитие. Византийският хронист Приск споменава „хуните-кидарити“ за първи път в 456 г., като противници на сасанидския шах Йездигерд II (438 – 457 г.), тъй като шахът престанал да праща ежегодния данък (ежегодните „подаръци“), плащан от неговите предшественици, на източните варвари - съседи на Иран (Ехс. De Leg. Rom. 8, изд. Blockley 1983, стр. 336-7).

Лазар Парпеци (арменски историк) съобщава за две по-ранни поржания на Йездигерд II, на границата в Тохаристан. (прев. Thomson 1982, стр. 294, 302-3); и враговете на персите са наречени „кушани“ но по всяка вероятност става дума именно за кидаритите. Те вероятно са участвали и в „източните войни“ водени от шах Вахрам V (420 – 438 г.), въпреки че тяхното име, не фигурира в източниците, свързани с неговото царуване. Доколкото е отразена цялата информация за тези събития в наличните писмени източници, ни насочва към същия период. На монети намерени в Гандхара, е изобразен владетел с името Кидар(а) Kidara), увенчан с корона, подобна на тази известно от монетите на Йездигерд II (Gobl 1967, стр. 11-14). От тази гледна точка (Ж.В.: имитацията на монетите на Йездигерд, който се възкачва на трона в 420 г.), вероятно Кидар е покорил Тохаристан между 420 г. и 430 г., а след това е проникнал в Гандхара чрез северните си долини.

Все пак, водещите нумизмати са постигнали консенсус по въпроса, като признават, че първият владетел носещ името Кидар(а) е сякъл монети в Каписа през 390 г. (вж. Гьобл, Джой Криб, Алрам / Göbl 1967, Cribb 1990, Alram 1996) Тази идентификация се основава върху четенето на легендата *kidaro върху последната серия от златни монети от съкровището, открито при разкопките на Тепе Маранджян, близо до Кабул, заровено около тази дата. Четенето е затруднено поради обърканата легенда (*kiooooo*), и оставя известно място за съмнение (за алтернативно обяснение, виж Грене / Grenet 2002 г. 206).

Има несигурност и неяснота в по-нататъчната хронология на кидаритите. През 457 г. ефталитите подпомагат шах Пероз, който воюва с брят си узурпирал трона. С ефталитски войски той се утвърждава на трона. Веднага след като укрепва властта си, започва война на изток, с владетеля на кидаритите, носещ името Кунхас (Kunkhas). В крайна сметка в 467 г., кидаритите са прогонени от тяхната столица Балаам (или Валаам), по данни на Приск. Местоположението на Балаам / Валаам не е много ясно, но някои го свързват с Балх (?). (Приск, 12 и 22, превод на Блокли / Blockley, стр. 349-361) (Ж.В.: Трудно защитима е тезата за Балх. Балх е прекалено отдалечен от Гандхара, и е седалище на сасанидските кушаншахове. Предполагам че по-вероятно става дума за Баглан, откъдето при движение на юг, и преминаване през Хиндокуш се излиза директно в Кабулската долина – Каписа, в по-широк аспект – Гандхара. Освен това Балх (Бактра) е град добре известна на византийската географска традиция, за да не е отразен от Приск!)

Победата на сасанидите, по всяка вероятност е резултат от съвместна съюзна акция с ефталитите. Някаква остатъчна държавност от кидаритите е останала в района на Гандхара, вероятно и Сват, за което говорят както нумизматични (Gobl 1967, II, стр. 224, изобр.15), така и съобщенията от китайските хроники, за пристигащи пратеници до 477 г.

После кидаритите завладяват част от Согдиана, където изглежда намират временна безопасност, и това се удостоверява с монети от Самарканд, като на лицевата страна има изобразен схематичен портрет на владетел с согдийска легенда *кудр* (Зеймаль / Zeimal 1996). Въз основа на направения анализ, въпросните монети са датирани в V век. Хипотетично това завладяване може да бъде обяснено, с прекъсването на согдийските посолства в Китай между 441 г. и 457 г., както и с част от

информацията на “Вей-шу” (по-рано датирана към 437 г., но всъщност се отнася за 457 г., (виж де ла Весиер / Vaissière 2005 г., стр.107 бел. 37), където се посочва, че Самарканд е завоюван от хуните, и в 457 г., управлява третия владетел от новата династия. (Ж.В.: става дума за хионитите, в ориг. текст на статията е написано *Xiongnu*, т.е. Сюнну, което е невъзможно, но Весиер показва една пристрастност към сюнну и неправилно ги отъждествява с хионитите). Това всъщност е кидаритската династия (?) която управлява Самарканд до 509 г., а след тази дата посолства от Самарканд, са включени в ефталитските, което показва че страната е покорена от тях.

Трудно е да се отговори на въпроса за етническа принадлежност на кидаритите. Информацията която бе посочена за Согдиана изглежда показва връзката им с хуните, което е в съответствие със съобщението на Приск наричайки ги “хуните-кидарити”. Предполага се, че това е гръцката транскрипция на името (или етнонима ?) Някои предполагат че името кидаритския владетел Кунхас (Kunkhas) може да означава “Хан на хуните” (Tremblay 2001 г. 188) (Ж.В.: Изцяло невярно твърдение. Името е с ирански произход. Още в надписа на цар Дарий I, се споменава за *Кунх* – пленения вожд на саките. В имената от Боспорското царство, е известно сармато-аланското име *Кон*, *Конос* (Κόνος). Виж и съвр.осетинско мъжко име *Къæне*, и българските му аналози *Кона*, *Коно*, *Кони*, *Конуш*, *Коньо*, *Коню*, *Кончо*, *Куно*, *Куне*, *Куньо*, *Кън*, *Къне*, *Къно*, *Къньо*. Може да го обясним с осетниското *кæнынæг* – действам, работя, трудя се, създавам, *кæнын* / *кæнин* – действам, извършвам, в тохарски е *кан*. В средноперсийски (пехлеви) формата е *кун* – действа, правя, *куніšn* – дело, действие, нещо направено.)

На кидаритските монети от Гандхара, владетелите са изобразени с обръснати лица, което не е типично за иранците, и е по-характерно за алтайските народи. (Ж.В.: но и за юечжите и кушаните е много типично – обръснато лице с мустаци! Вж. статуите от Халчаян, монетите на Санаб.)

В същото време “Вей-шу” ги представя като “юечжи” и “кушани” когато описва техните дейности в Северна Индия. За това говорят и монетите им от Гандхара и Каписа (Тепе Маранджян), с надпис “*Kuśāhśāh*”, титла която не е характерна за други местни владетели управлявали след тях. (Ж.В.: Пределно ясно е че кидаритите са имитирали монетите на последните “кушаншахове” – сасанидските принцове, управлявали източната крайна провинция на империята – бившето Кушанско царство, или Кушаншахр). От тази оскъдна информация (Вей-шу) се вижда, че те се появяват като противници на Сюнну: “Държавата на “малките юечжи”: Столицата е гр.Пурушапура [Пешавар] ... Кидар (Kidara) бил прогонени от сюнну и избягал на запад, а по-късно изпратил своя син да поеме защитата на града”. (превод на Куваяма / Kuwayama 2002 г. 128) . (Ж.В.: В “Бей-ши” в този аналогичен пасаж, вместо “сюнну” се употребява “жужани”!) Тази информация е трудно за тълкуване: тя може да се отнася до военните действия в Гандхара между кидаритите и други хунски племена, техни предшественици в региона, или за времето, когато кидаритите са прогонени от Тохаристан от ефталитите. Като трета възможност, може да се предположи, препис на по-стара информация от “Хан-шу” свързана с прогонването на древните “големи юечжи” от региона на Гансу, поради нападенията на Сюнню и опит да се обвърже с по-новите събития около кидаритите. (Ж.В.: това обяснява и явно анахроничното използване на понятията “големи” и “малки” юечжи!)

В заключение, може да се мисли че Кидаритите, изглежда са част от появилите се вълни хунските нашественици (согд. *Xūn*, лат. *Chionitae*, кит. *Xiongnu*), (Ж.В.: бих добавил известни с общото име хиони, хионити), които нападат “Кушаншахар” през втората половина на IV век, и влизат в роялята на “реставратори” на стария политически ред, т.е. правят опит да възстановят старата Кушанска държава (стъпка преди техните преки наследници ефталитите, да вземат инициативата в свои ръце).

Тяхното управление е документирано и от откритите стенописи от дворците в Тохаристан, от печати (Ж.В. и монети), които показват приемственост с кушано-сасанидската традиция, но притежават и някои специфични иконографски и стилови особености (Callieri 1997, 2002). Надписите върху бактрийски печати от това време, показват че някои от званията и титлите, са наследени от сасанидската администрация на Кушаншахр, като например *hazaruxt*, отг. на гр. χιλίαρχος / χιλιάρχης, или хилядник (Sims-Williams 2005 г.).

По пряк или косвен път, кидаритите завладяват Согдиана, и тяхното управление съвпада с изграждането на нови укрепления (Самарканд, Пайкент) и основаването на нови градове като Пенджикент и Кушания. (В последното име вероятно трябва да видим стилица на кидаритите, тъй като нито Великите кушани, нито сасанидите от Кушаншахр, са упражнявали контрол върху този регион.) Изкуството на Согдиана, което досега е било много провинциално, изведнъж започва да се развива бурно в този период, напр. школата по живопис в Пенджикент, показва преки паралели с изкуството и стенописите от Дилберджин, намиращ се близо Балх. В 457 г. владетелят на Самарканд договаря освобождаването на согдийските търговци, задържани в Китай през 439 г. (за различните гл. точки по въпроса, виж Грене / Grenet 2002 и де ла Весиер / Vaissière 2005 г., стр. 107-10). Всичко това показва че относително краткия период на кидаритското управление, се характеризира с тенденция на много тясна интеграция, на целия бактрийско-согдийски регион, с прехвърляне на население и умения от юг на север. Тези тенденции е запазва и развива по време на следващия ефталитски период, но с малко по-различна културна ориентация.

Използвана литература:

M. Alram, «Alchon und Nēzak. Zur Geschichte der iranischen Hunen in Mittelasien», in *La Persia e l'Asia centrale da Alessandro al X secolo. Atti dei convegni Lincei*, 127, Rome, 1996, pp. 517-54.

R.C. Blockley, *The fragmentary classicizing historians of the later Roman empire*, Liverpool, 1983.

P. Callieri, *Seals and sealings from the North-West of the Indian subcontinent and Afghanistan (4th century BC – 11th century AD)*, Naples, 1997.

Idem, “The Bactrian seal of KhinÂgila,” *Silk Road Art and Archaeology*, 8, 2002, pp. 121-41.

J. Cribb, “Numismatic evidence for Kushano-Sasanian chronology,” *Studia Iranica*, 19, 1990, pp. 151-93, pls. I-VIII.

K. Enoki, “On the date of the Kidarites», *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko*, 27, 1969, pp. 1-26; 28, 1970, pp. 13-38.

R. Göbl, *Dokumente zur Geschichte der Iranischen Hunnen in Baktrien und Indien*, 4 vols., Wiesbaden, 1967.

F. Grenet, «Regional interaction in Central Asia and Northwest India in the Kidarite and Hephthalite periods», in N. Sims-Williams, ed., *Indo-Iranian languages and peoples*, Proceedings of the British Academy, 116, 2002, pp. 203-24, esp. pp. 205-9.

Sh. Kuwayama, «The Hephthalites in Tokharistan and Northwest India», *Zinbun: Annals of the Institute for Research in Humanities, Kyoto University*, 24, 1989, pp. 89-134, esp. pp. 110, 116-7 (reprinted with some changes in Sh. Kuwayama, *Across the Hindukush of the first millen[n]ium*, Kyoto, 2002, pp. 107-39, esp. pp. 124, 128).

B.I. Marshak, “К вопросу о восточных противниках Ирана в V в.,” *Страны и народы Востока*, 10, Москва, 1971, pp. 58-66.

N. Sims-Williams, "Some Bactrian seal-inscriptions," in O. Bopearachchi, M.-F. Boussac, ed., *Afghanistan, ancien carrefour entre l'Est et l'Ouest*, Brepols, Turnhout, 2005, pp. {.....}.

R.W. Thomson, *History of Vardan and the Armenian war*, Cambridge (Mass.) – London, 1982.

X. Tremblay, *Pour une histoire de la Sérinde*, Wien, 2001.

E. de la Vaissière, *Sogdian Traders. A history*, Leiden-Boston, 2005.

E.V. Zeimal, "The Kidarite kingdom and Central Asia," in B.A. Litvinsky, ed., *History of civilizations in Central Asia*, III, Paris, 1996, pp. 119-33.

July 29, 2005 (Frantz Grenet) Originally Published: July 20, 2005y Last Updated: July 20, 2005